

До питання нової моделі сучасного українського виховання

Л. Ю. Вовкочин

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького, Черкаси, Україна

*Corresponding author. E-mail: milav75@mail.ru

Paper received 30.01.2016; Accepted for publication 20.02.2016.

Анотація. У статті визначено нагальність та необхідність побудови нової моделі сучасного українського виховання на основі національно-історичної традиції, теоретичних надбань української педагогіки, досвіду поколінь. Вона має враховувати менталітет нації, народні традиції і звичаї, відповідати характеру українця, відтворювати його світовідчуття і життєустрій. Система виховання має бути відкритою для прогресивного педагогічного досвіду зарубіжних країн світу. Універсальною формулою сучасної моделі виховання є поєднання досягнень педагогічної науки з набутками культури, морально-духовними ціннісними орієнтаціями.

Найважливішою рисою самодостатньої розвиненої особистості є сформованість громадянської гідності, патріотичних почуттів до Батьківщини, готовності до праці в ім'я України. Лише за умови подолання комплексу меншовартості та плекання національної ідеї можливо виховати свідомих громадян могутньої держави. Без державної ідеї як системи політичних, економічних, правових, філософських, моральних поглядів – невід'ємної частини суспільної свідомості – не обійтися жодному суспільству. Дошкільні й позашкільні установи, загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади, інші освітні інституції мають бути об'єднані єдиною ідеологічною концепцією.

Ключові слова: *Модель сучасного виховання, національна ідея, морально-духовні цінності, ціннісні орієнтації, національно-історичні традиції, державна ідеологія.*

Вступ. У процесі розвитку сучасного українського суспільства важливе місце посідає формування загальнолюдських духовно-моральних та національно-патріотичних цінностей молоді. Ці інтегративні цінності особистості є основою ідеї державності та незалежності України, тому є пріоритетним завданням сучасної системи виховання.

Короткий огляд публікацій з теми. На думку сучасних науковців (І. Беха, М. Боришевського, Т. Десятова, Л. Вовк, В. Кременя, В. Омеляненка, О. Сухолинської, М. Ярмаченка та ін.), нова модель українського виховання повинна базуватися на українській національно-історичній традиції, теоретичних надбаннях української педагогіки, досвіді поколінь. Вона має враховувати менталітет нації, народні традиції і звичаї, відповідати характеру українця, відтворювати його світовідчуття і життєустрій. Зрозумілим є й те, що система виховання має бути відкритою для прогресивного педагогічного досвіду зарубіжних країн світу. Універсальною формулою сучасної моделі виховання є поєднання досягнень педагогічної науки з набутками культури, морально-духовними ціннісними орієнтаціями та установками.

Мета статті – довести нагальність та необхідність побудови нової моделі сучасного українського виховання на основі національно-історичної традиції, теоретичних надбань української педагогіки, досвіду поколінь.

Матеріали та методи. У процесі роботи над темою були використані методи ретроспективного та системного аналізу педагогічних та соціологічно-психологічних праць щодо питання становлення системи українського виховання; методи співставлення і систематизації для з'ясування змісту і напрямів нової моделі сучасного українського виховання.

Результати та їх обговорення. Найважливішою рисою самодостатньої розвиненої особистості є сформованість громадянської гідності, патріотичних почуттів до Батьківщини, готовності до праці в ім'я України. Лише за умови подолання комплексу меншовартості та плекання національної ідеї можливо

виховати свідомих громадян могутньої держави. Без державної ідеї як системи політичних, економічних, правових, філософських, моральних поглядів – невід'ємної частини суспільної свідомості – не обійтися жодному суспільству. Дошкільні й позашкільні установи, загальноосвітні школи, вищі навчальні заклади, інші освітні інституції мають бути об'єднані єдиною ідеологічною концепцією.

На нашу думку, вершину системи сучасного українського виховання має репрезентувати ідея (національна мрія). Історія налічує безліч прикладів, коли ідея виводила цілі народи і спільноти із кризи, піднімаючи їх на вищий щабель суспільного розвитку.

Наприклад, американські колонії Британської імперії до XVIII століття були лише відсталою провінцією англійців, а їхні мешканці „янки” вважалися відсталими людьми. Проте завдяки „американській мрії”, після війни у 1775-1783 роках ці прості люди, здобувши незалежність, збудували одну з наймогутніших держав. Чи існувала б сьогодні наддержава США, якби американці свого часу не подолали комплексу меншовартості і не повірили у власні сили? А зруйновані Другою світовою війною Японія і Німеччина стали б світовими економічними гігантами без ідеї консолідації і патріотизму? Маленька за територією Естонія була республікою СРСР з насадженою їй комуністичною ідеологією. Нині завдяки патріотизмові вона здолала політичну та економічну кризи, стала повноправним членом Євросоюзу. Варто згадати, як естонці чітко відстоювали свою автентичну мову, культуру, традиції, при тому, що відсоток росіян серед населення у них значно більший, ніж в Україні. Хіба це не є прикладом віри у власні сили, надії на краще майбутнє української нації, прикладом справжнього патріотизму? Тих, хто поважає себе, й інші шанують.

Національна ідея України має вербалізуватися і втілюватися на сучасному етапі становлення держави насамперед у свідомості і душах національної еліти суспільства, зокрема педагогічної громадськості.

Аналізуючи процеси державотворення, доходимо висновку, що національні ідеї завжди виникали на протигагу пануючим у соціумі правилам. Здебільшого вони формувалися в боротьбі з іншими націями за свободу, за власну державу. У нашому соціумі немає провідної ідеї. Тут панує, швидше, безідейність. Зовнішня сила, як століття тому, знову схиляє нас до політичного, духовного рабства. Перемогти ж Україна має не в протистоянні зовнішнім земним силам, Росії чи Заходів, а в духовному творенні самої себе. Наша перемога — це самоусвідомлення і самореалізація; саме цього від нас вимагає час. Виклик, що постав перед Україною, швидше внутрішній, ніж зовнішній, швидше духовний, ніж матеріальний. Переможний відгук на цей виклик має проявитися не у формі подолання зовнішніх перешкод або розгрому зовнішнього противника, а у формі духовного самоствердження або самовизначення — у цьому істотна особливість національної ідеї України.

Як засвідчує досвід роботи закладів освіти — носіїв передових педагогічних інновацій — найгостріші сучасні проблеми в українському суспільстві, не є, власне, проблемами економічними, екологічними, науковими, технічними. Це здебільшого — духовно-моральні проблеми, закорінені у свідомості людини. Виклик постіндустріалізму перейшов зі сфери техніки у сферу моралі. За таких умов наша опора і сила в духовній традиції народу. Там же і початок відповіді на виклик часу. Україна повинна розгортати суспільно-державне і міжнародне життя на засадах правди й добра, щоб створити сприятливі соціально-економічні умови для повноцінної самореалізації її громадян в умовах початку XXI століття. У цьому, на наш погляд, перш за все, полягає суть національної ідеї України, яку маємо плекати в душах підростаючого покоління.

Самореалізація України неможлива без самореалізації її громадян. Тож завдання нашого суспільства і держави — створити сприятливі умови для такої самореалізації. А це можливо лише на основі утвердження в суспільстві громадянських цінностей. Таку ідею Україна мусить утверджувати в різних сферах суспільного життя.

Аналіз філософської, політологічної літератури показує, що у сфері політики таким завданням є стимулювання природного розвитку суспільства, максимально можливе делегування відповідальності на регіональний і місцевий рівні, поширення самоврядування як важливого елемента системної політики, корельованої національними пріоритетами і моральним принципом.

У соціальній сфері — домінування морального імперативу у ставленні держави до людини та людини до держави, заохочення благодійницьких ініціатив.

У сфері культури — це забезпечення національної культурної ідентичності всіх громадян, ліквідація заподіяних духовних травм, актуалізація неперервності національно-культурного процесу і дальший розвиток у контексті світової культури.

У сфері освіти як складової культури таким завданням є забезпечення відкритого доступу до джерел культури, мистецтва, сучасних знань, раніше приховуваних і фальшованих, упровадження методів

активного навчання і виховання креативної особистості на моральних засадах: правдивості, відкритості, нонконформізму, конституційності, законності, патріотизму і толерантності, солідарності і демократизму.

Ми робимо висновок, що українська сучасна система виховання складалася впродовж багатовікової історії українського народу. Вона бере початок від давньоруської народної педагогіки, що ввібрала в себе виховний досвід давніх слов'ян, який втілено в таких пам'ятках вітчизняної педагогічної та політичної думки, як „Повчання дітям Володимира Мономаха”, „Повість минулих літ”, творах вчених Острозької та Києво-Могилянської академії, освітніх програмах Пилипа Орлика, Кирила Розумовського. Вона змінювалася разом з розвитком нації: культури та духовності українців — у контексті загальноєвропейської педагогічної думки.

За М. Стельмаховичем, система виховання в Україні має бути „своїми цілями, змістом і засобами підпорядкована самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного фізичного, інтелектуального, духовно-морального й естетичного розвитку, засвоєнню національних та загальнолюдських культурних цінностей, формуванню довершеної особистості українця” [1, с. 3].

На наше переконання, громадянська освіта, яку відроджуємо в Україні завдяки відновленню української державності, зобов'язана мати адекватну їй систему виховання; формування громадянина має бути спрямоване передусім на виховання у кожної людини патріотизму, та не такого, що „у почутті своєї ніжності, пристосовується до волі інших; ...якого гаряча, але обмежена любов до свого, до рідного — спихає націю до значення народу-провінції”, — як слушно зауважував Д. Донцов у промовистій статті „Два патріотизми” [2], а такого, який би сприяв становленню громадянина України і утвердженню української держави, тобто такого, який „ставити собі ширші завдання..., щоб рішати проблеми великого формату” [2, с. 272].

Сучасна система виховання має стимулювати і розвиток планетарної свідомості, яка включає почуття єдності життя на Землі, повагу до всіх народів, до їх прав, інтересів, цінностей. Кінець XX — початок XXI ст. характеризується тенденцією до глобалізаційних процесів у зв'язку з активним розвитком міжнародних відносин. Тому система освіти і зокрема виховання „повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків, від контактів з найближчим оточенням до глобальних. Треба навчити молоде покоління культурі і плюралізму думок”, — зазначає академік В. Кремень [3, с. 2]. Результатом виховання має стати особистість — патріот своєї Батьківщини і водночас громадянин світу.

Теорія й практика засвідчують, що кожний народ через власну систему виховання органічно продовжує себе в своїх дітях, генерує національний дух, менталітет, характер, психологію, традиційну родинно-побутову культуру, спосіб життя. Тому цілком об'єктивно закономірним є наше прагнення мати власну автентичну систему виховання.

М. Стельмахович вважає, що за основу наукової концепції виховання потрібно взяти саму природу виховного процесу в його народному, національному вираженні, дитину, як окрему, оригінальну й неповторну цінність, об'єкт і суб'єкт виховання; основні фактори психолого-педагогічного впливу на формування повновартісної особистості, гарантування прав і умов для всебічного розвитку людини у її ціннісному самовиявленні. Тому метою і результатом виховання повинна бути особистість, яка поєднує в собі риси національного, загальнолюдського, суспільно значущого та індивідуально-неповторного [4].

Уся система виховання будь-якого народу, будучи багатоаспектною, різноманітною за формами, методологією, несе в собі відбиток характеру цього народу, його історичної долі. На те, що виховання різних народів є специфічним, неповторним, вказував К. Ушинський, використовуючи терміни: „німецьке виховання”, „англійське виховання”, „французьке виховання”; тому що різні народи дещо по-різному трактують ідеї демократії, патріотизму, моралі тощо. Дотримання загальнолюдських моральних засад можливе лише за умови, що людина має відчуття національної приналежності і громадянської гідності. Зденационалізована педагогіка, позбавлена власних національних рис і самобутності, – змарноване виховання. Між національними системами виховання різних європейських народів багато спільних рис. Нам близькі педагогічні ідеї Я. А. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Ф. А. В. Дістервега.

У підростаючій особистості потрібно виховувати власну духовну позицію, у якій знаходиться свій вияв засвоєної особистості, що формується, ментальності, духовності, культури своєї нації на рівні емоційної ідентифікації власного „Я”, своєї самосвідомості з духовними цінностями, культурою, ментальністю цієї нації. Це породжує і розвиває почуття етнічної ідентичності – глибинну, емоційну основу громадянської самосвідомості. Стрижень цього складного почуття утворює любов до нації, її культури, природи, в оточенні якої вона живе; прагнення до миру, формує потребу в праці на благо суспільства. У сучасних умовах важливою громадянською рисою має стати здатність особистості до самовизначення, завдяки якому вона зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи в поєднанні з відповідальністю.

Ідеальна людина, прекрасна зовнішньо і духовно, – це є результат і кінцеве завдання будь-якого виховання. А що є ідеал у загальнолюдському розумінні? Адже суспільство неоднорідне. Його складовими є різні народи, нації, племена. Як зазначав видатний філософ Д. Чижевський, „кожна нація є тільки обмеженим і однобічним розкриттям людського ідеалу. Але лише в цих обмеженнях і однобічних здійсненнях загальнолюдський ідеал є живий. Тому кожна нація якраз в своєму своєрідному, оригінальному, у своїй „однобічності” і обмеженості має вічне і загальне значення. Як живі, різноманітні людські індивідууми у суспільстві, так конкретні, різноманітні нації з'єднані в людстві. Тільки через них і в них людство є можливе” [5, с. 96].

Першочерговою і необхідною умовою прогресу і процвітання будь-якої нації є формування у підростаючого покоління – майбутнього цієї нації – виховного ідеалу та наповнення його високими духовними цінностями, втіленими у реальні відносини. Усі сталі, стабільні, потужні нації, що з найдавніших часів існують й дотепер, відповідно мали і мають виховний ідеал, що включає кращі риси менталітету. Якщо ідеал втрачає здатність полонити людські душі, інтегрувати систему диспозицій національного характеру, нівелюючись, або залишаючись лише в ідеології, нації втрачають свою потужність.

Виховний ідеал – необхідна і наймогутніша психологічна мобілізуюча й об'єднуюча сила виховання. На думку М. Євшана, „... коли ми дійсно рішилися виконати якусь свою історичну місію, коли дійсно рішили бути вільними, мусимо повірити в дійсність України, мусимо на свою теперішню діяльність глянути з історичної перспективи. Інакше кажучи: українська національна ідея мусить увійти в основу виховання українських поколінь, стати для них новою релігією, увійти в їх кров...” [7, с. 39]. Саме школа має виховати такого громадянина, „що сам з власної волі здібний віддати свою працю, свій час, інтелект, силу, а навіть і життя для громади і без наказу згори розуміє свою національну гідність” [6, с. 40].

У результаті засвоєння рис виховного ідеалу в кожній людині формується громадянська свідомість, яка спрямовує її до сильної позиції в суспільстві. Відчуття приналежності до національної культури, наявність національного світогляду ні в які часи не заважала, а зміцнювала глибоко індивідуальні детермінанти творчості представників усіх світових культур, так само, як і життєві інші громадян. Національне начало є самостійним і самодостатнім як для окремої людини, так і для громадянських суспільств у цілому. Звідси право кожного народу на своє самостійне існування і розвиток, на власну історичну долю, національну культуру, яка є основою їх самоідентифікації. Протиставлення національного загальнолюдському не може не визнаватися нами хибним, тому що загальнолюдське не існує відокремлено від національного, розвивається і живе на ґрунті національного буття. Отже, шлях до загальнолюдського ідеалу лежить через зрозуміння та засвоєння національних духовно-моральних вартостей.

За умов здобуття власної державності Україні на сучасному етапі її розвитку потрібно дещо розширити і навіть змінити стратегічні напрями системи виховання підростаючого покоління. Безумовно, на державному рівні воно мислиться як багатоаспектна система, що включає моральне, суспільне, сімейне виховання, виховання волі, характеру тощо. Таке виховання повинне орієнтуватися на державну ідеологію і виходити з потреб державотворення. Це нова система світоглядних цінностей та ідеалів, яка має духовно об'єднати усіх громадян, спонукати їх до активної розбудови незалежної держави.

Висновки. Загальнолюдські та національні вартості, до складу яких входять усі компоненти духовності українського народу та його матеріальної культури, повинні стати серцевиною освіти і виховання. І саме ці вартості мають стати основою

ідеї побудови правової держави на засадах народної совісті, правди, справедливості, гідності, гуманізму і демократизму.

Важливим завдання сучасної української системи виховання у такому контексті є формування системи ціннісних орієнтацій молоді, її поглядів, що сприятиме усвідомленню своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством, державою; формування

почуття патріотизму, відданості своїй Батьківщині; розуміння своєї належності до світової спільноти.

Сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з сучасним світоглядом і способом мислення, почуттями та поведінкою, спрямованими на саморозвиток і розвиток демократичного суспільства в Україні – конкретна мета і прогнозований результат сучасної системи виховання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стельмахович М. Г. Про національне виховання / М. Г. Стельмахович // Початкова школа. – 1993. – №8. – С. 3.
2. Донцов Д. Два патріотизми / Д. Донцов // Визвольний шлях. – Лондон: Українська видавнича спілка. – 1977. – № 3. – С. 271-289.
3. Кремень В. Г. Філософія освіти XXI століття / В. Г. Кремень // Освіта України. – 2002. – 28 грудня. – С. 2.
4. Стельмахович М. Г. Едукація українознавча / М. Г. Стельмахович // Рідна школа. – 1994. – № 12. – С.4-16.
5. Чижевський Д. Філософія і національність / Д. Чижевський // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 10. – С. 94-97.
6. Євшан М. Національне виховання / М. Євшан // Життя і мистецтво. – 1920. – № 2. – С. 40.

REFERENCES

1. Stelmakhovych M.G. Of National Education / M.G. Stelmakhovych // Pochatkova Shkola. – 1993. – #8. – p. 3.
2. Dontsov D. Two Patriotisms / D. Dontsov // Vyzvolny Shliakh. – London: Ukrainian Publishing Society. – 1977. – #3. – p. 271-289.
3. Kremen V.G. Philosophy of Education in the XXI century / V. G. Kremen // Osvita Ukrainy. – 2002. – December 28. – p. 2.
4. Stelmakhovych M.G. Ukrainian Education / M. G. Stelmakhovych // Ridna Shkola. – 1994. – #12. – p. 14-16. – p. 14.
5. Chyzhevsky D. Philosophy and Nationality / D. Chyzhevsky // Philosophska i Sotsiologichna Dumka. – 1990. – #10. – p. 94-97. – p. 96.
6. Yevshan M. National Education / M. Yevshan // Zhyttia i Mystetstvo. – 1920. – #2. – p. 40.

To the question of a new model of modern Ukrainian education

L.Y. Vovkochyn

Abstract. The article defines the importance and the necessity of building a new model of the modern Ukrainian education through national-historical traditions, the theoretical achievements of Ukrainian pedagogy, the experience of generations. It must take into account the mentality of the nation, national traditions and customs, to comply with the Ukrainian nature, display its attitude and way of life. The system of education should be open to progressive teaching practices of foreign countries. A universal formula of the modern model of education is a combination of achievements of pedagogical science achievements of culture, moral and spiritual values.

The most important feature of a self-sufficient personality is the formation of civic dignity, of patriotic feelings to the Motherland, readiness to work for the sake of Ukraine. Only under the condition of overcoming the inferiority complex and the formation of the national idea it is possible to bring up conscious citizens of a powerful country. No society can exist without the state idea as a system of political, economic, legal, philosophical, ethical views (an integral part of public consciousness). Pre-school and after-school establishments, comprehensive schools, higher educational institutions, other educational institutions must be united by a single ideological concept. Of course, at the state level, education is conceived as a multidimensional system that includes moral, social, family education, education of will and character and so on. Such education should focus on state ideology and proceed from the needs of the state. This is a new system of the world values and ideals, which is to spiritually unite all the citizens, encouraging them to take active change of an independent state.

Keyword: *The model of the modern education, national idea, moral and spiritual values, value orientations, national-historical traditions, the state ideology.*

К вопросу о новой модели современного украинского воспитания

Л. Ю. Вовкочин

Аннотация. В статье определена необходимость построения новой модели современного украинского воспитания на основе национально-исторической традиции, теоретического наследия украинской педагогики, опыта поколений. Она должна учитывать менталитет нации, народные традиции и обычаи, отвечать характеру украинца, отображать его мироощущение и жизнеустройство. Система воспитания должна быть открытой для прогрессивного педагогического опыта зарубежных стран мира. Универсальной формулой современной модели есть сочетание достижений педагогической науки и культуры с нравственно-духовными ценностными ориентациями.

Самой важной чертой самодостаточной личности является сформированность гражданской гордости, патриотических чувств к Родине, готовности к труду во имя Украины. Только при условии преодоления комплекса второсортности и возрождения национальной идеи возможно воспитать сознательных граждан сильного государства. Без государственной идеи как системы политических, экономических, правовых, философских взглядов – неотъемлемой части гражданской сознательности – не обойтись ни одному обществу. Дошкольные и внешкольные учреждения, общеобразовательные школы, высшие учебные заведения, другие образовательные структуры должны быть объединены единой идеологической концепцией.

Ключевые слова: *Модель современного воспитания, национальная идея, нравственно-духовные ценности, ценностные ориентации, национально-исторические традиции, государственная идеология.*